

MEDIJI I ZLOČINI

PRED ZADATOŠĆU ISTORIJE DIRIGOVANIH MEDIJA

Mediji u službi (ratnog) projekta
prof. dr Ivo Banac

Koncept idejnosti je zapravo suština dirigovanih medija, što je kao nasleđe ostalo i u tranzpcionom razdoblju

Zaista je teško reći išta novo na ovu temu, posebno pred Markom Tompsonom. Ta knjiga „Kovanje rata“, objavljena u Zagrebu pred 12 godina, mala je enciklopedija svega onoga što je relevantno za upoznavanje zlouporabe medija u zemljama bivše Jugoslavije i što je pridonijelo upravo okolnostima koje su bile najkarakterističnije za ratove nakon 1991. godine. Ja bih rado dao kontekst koji možda objašnjava narav zlouporabe medija i posljedice s kojima još uvijek živimo, kao i elemente za opcije koje je i kolega Tompson naznačio. Govorio bih prije svega o zadatostima.

Moramo uzeti u obzir da je dekadentno stanje medija 90-ih godina u prvim fazama pluralizma posljedica dirigiranih medija koja je pratila novinarstvo i elektroničke medije kroz cijelo 20. stoljeće. Mi smo ovdje preživjeli niz diktatura, od kojih su neke bile relativno lagane, poput one 30-ih godina do vrlo žestokih za vrijeme Drugog svjetskog rata i, dakako, komunističkih posljive Drugog svjetskog rata. Nedavno sam slušao staru ploču koju je izdao Radio Beograd 60-ih godina kao komemorativnu za Mošu Pijade, koji je bio pripadnik profesije. Tih godina Pijade vrlo rječito, prije svega ironizira neke sitne pogreške koje se mogu dogoditi u pisanju novinara. Na primjer, u jednom listu je objavljeno da je on bio zatvoren u Kerestincu i da je pokušao pobjeći za vrijeme one poznate provale iz Kerestinca 1940. godine. On to ismijava, jer nije s tim imao nikakve veze, ali kaže da su to male stvari, da to nije bitno. Bitno je da se u našem novinarstvu događaju krupne greške koje samo pokazuju da ima

novinara koji nisu idejni. I taj koncept idejnosti je zapravo suština dirigiranih medija, što je kao nasleđe ostalo i u tranzicijskom razdoblju. To jest, ideja da mediji moraju služiti nečem izvan njih, nekoj većoj ideji, nekom projektu. U ovom slučaju ratnom projektu. Mislim da je takva koncepcija medija jedan od velikih problema s kojima se mnogi novinari deve desetih, a neki ni danas, još nisu posve suočili. To je jedna zadatost povijesti dirigiranih medija, što je nešto s čim se moramo tek razračunati. Nije bilo nikakve odgovornosti za čitavu jednu povijest pisanja u službi koje je uvijek bilo u funkciji određenih diktatura. Ta zadatost je koncept koji odražava zapravo nasilje, prinudu u općenitoj društvenoj klimi na našim prostorima. Sama ideja da može doći do istrage naše ili vaše u jednom trenutku odlučujućem za povijesni razvoj govori o dubokoj netoleranciji koja se propagirala na sve načine. Nedavno sam gledao čitanku za četvrti razred osnovne škole koju sam ja koristio. Upravo u ovoj zgradi pre 50 godina. Tu ćemo naći nevjerojatnih tekstova. Evo jedan primjer koji govori o porukama koje su davane u edukaciji tog, i ne samo tog vremena. Tekst je iz romana „Demon“ Milana Nožinića, scena je sa Šamarice za vrijeme Drugog svjetskog rata. Jedan dečko umire u krilu svoje majke, pogoden neprijateljskim rafalom. To promatraju ljudi iz partizanske skupine i (čita tekst, ljudi gledaju sad majku, sad dječačića, ona ga ljujla kao da spava). Najmlađi zbog teške slike kaže: „Ajdemo, Demonja, zakasnit ćemo“. „Čekaj, gledaj, stani brate da se napijem mržnje, da se nahranim gnjeva“. To, dakako postaje motiv za odmazdu koja se doživljava u tom kontekstu kao potpuno legitimna. Kad takva ideja uđe među osnovnoškolsku populaciju, možete misliti kako se dalje reproducira i širi. I to je jedna zadatost kad razmišljamo o raznim aspektima degeneracije medija 90-ih godina.

Ima još jedan element koji mi se čini važnim i koje dijeli razvijene demokracije i one koje tek ulaze u pluralizam. To je nepostojanje granice između onog što je društveno respektabilno i onoga što to nije. Recimo, ne može se tvrditi da u razvijenim demokracijama nema ekstremista, širitelja mržnje, ljudi koji na svaki način rade na vrlo sličnim projektima koje smo ovdje doživjeli 90-ih godina. Ali takvi ljudi

uglavnom nemaju pristupa u etablirane medije. Teško je zamisliti nekoga tko propagira rasnu mržnju kao autora uvodnika ili članka u listovima poput „Le Mondea“, „NY Timesa“, itd. To je nezamislivo. A kod nas se 90-ih upravo to događalo i još se uvijek događa. Bilo je potpuno normalno da se članci sa ekstremnim porukama objave u najelitnijim listovima bivše Jugoslavije. I to se i danas događa. Događa se prečesto. Ja pratim dio beogradskih novina i moram reći da čitajući NIN danas ne vidim neku bitnu razliku od NIN-a iz 90-ih. Pojavljuju se formulacije koje su do te mjere histerične po sadržaju da se čovjek pita kakva je pretpostavka. Zar ne gradimo još jedno kovanje rata u nekim drugim dijelovima nemirnog balkanskog poluotoka? I još jedna zadatost koju moramo imati u vidu i koja je propagirana sistematski zadnja dva stoljeća - dijelom kao naš odgovor na dehumanizaciju naših područja koju su obavljale razvijenije sredine. Taj je pogled ovo područje označavao kao divljačko, a onda se to divlaštvo veliča kao nešto što je po sadržaju herojsko. To je ona misao koja se pojavljuje u Nazorovojoj pjesmi: Mi porod jesmo vuka i arslana/što davno bješe još je u nama.

Vratimo se mogućnosti da odgovornost medija tražimo brzo ili sustavno. Tu ima čitav niz prepreka koje su, naravno, povezane sa općenitim stanjem u društvu. Recimo, ove rasprave koje se sada u Hrvatskoj vode oko tema u izbornoj kampanji govore o osjetljivosti na razne manipulacije koje su tipične za ovu fazu našeg razvoja. A mislim da takvih situacija imamo u izobilju u čitavoj regiji. Prema tome, sanacija samog društva je nužna pretpostavka za rast odgovornosti u medijima. To neće doći lako, potrajat će, mislim ne jednu već više generacija koje će, nadam se, živjeti u stabilnom društvu. Jer stabilnost pretpostavlja onu vrstu odgovornosti koja je, naravno, uvijek poremećena kad dolazi do ratova i diktatorskih režima.

Drugi aspekt je, dakako, edukacija. To je nužno projekt na kojem se radi s više strana. Neću tu ponavljati ono što predstavljaju i neki ovdje prisutni, ali se to odnosi i na edukaciju samih novinara. Bojim se da se često možemo zapanjiti razinom neznanja koje je pokazano u nizu članaka. Naravno, tome ima lijeka. To pretpostavlja da su pripadnici profesije ipak educirani da izbjegavaju ne samo činjenične nego i druge greške. Recimo, u „Slobodnoj Dalmaciji“ prije dva dana bio je članak o zahtjevima japanskih turista u Hrvatskoj. Ono što je strašno je u naslovu „Krivooki traže. . .“. Sama ideja da se u jednom dnevnom listu u ovoj zemlji može upotrijebiti rasistički izraz kao taj govori o neosjetljivosti i needuciranosti dijela novinara. Kolega Tompson je govorio o odgovornosti putem sudova, uključujući one koji su „postavljeni“ po samoj profesiji. Moram naglasiti da bih bio protivnik bilo kakve restriktivne procedure čak i prema najgorim širiteljima mržnje u medijima. To vas uvijek uvodi u onaj prostor gdje cenzura postaje legitimna. Mislim da ne treba ići restrikcijom, najmanje ne zakonima koji bi regulirali ono što se piše u medijima, ali treba stvoriti takvu vrstu samozaštite unutar profesije koja bi mogla regulirati ponašanje pojedinaca. Kako doći do suda časti, kako doći do stupnja samosvijesti gdje profesija sama nadzire svoje pripadnike teško je reći. Sigurno je jedno: to u ovom trenutku ne postoji,. Da postoji, ne bi bilo toliko primjera i danas koji su dio problema o kojem upravo razgovaramo. Mislim da nisam na najbolji način riješio ovo pitanje, ali, priznat ćete, malo smo umorni od problema odgovornosti medija upravo zbog toga što nismo pronašli formulu koja bi nas mogla zadovoljiti. Ponavljam, do toga može doći tek s promjenama generacijskih orientacija.